

**ეროვნულ და საკაცობრიო ღირებულებათა ურთიერთმიმართების
საკითხისათვის ქართულ ჟურნალისტიკაში – ისტორიული გამოცდილება**

ერისა და ეროვნულ ღირებულებათა რაობაზე მსჯელობისას ჩვენ ძირითადად ვეყრდნობით ქართული ნაციონალიზმისა ფუძემდებლის, ილია ჭავჭავაძის, შეხედულებებს, რომლებიც მის მხატვრულ და პუბლიცისტურ ტექსტებშია ჩამოყალიბებული (განმარტებისათვის: „ნაციონალიზმში“ ჩვენ ვგულისხმობთ იდეოლოგიას, რომლის მიხედვითაც, „ერი“-„ნაცია“ არის საზოგადოებრივი ერთობისა და თანაცხოვრების ფუნდამენტი და ერის საერთო ინტერესი მაღლა დგას კოლექტიურ თუ ინდივიდუალურ ინტერესებზე. ამასთანავე, ამგვარი გაგება ნაციონალიზმისა თავისუფალი უნდა იყოს რადიკალიზმის, უმცირესობათა ასიმილაციისა და ეთნოცენტრისტული „მინარევებისაგან“, მით უფრო, მისი ისეთი უკიდურესი გამოვლინებებისაგან, როგორებიცაა შოვინიზმი, ქსენოფობია და სხვ.).

ილია ჭავჭავაძის (ზოგადად „თერგდალეულების“: ა. წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე, ს. მესხი, გ. წერეთელი, კ. ლორთქიფანიძე და სხვ.) ღირებულებათა სისტემაში უპირველესი ადგილი უჭირავს **„სამშობლოს“**, **„მამულს“**. ილიას ეროვნული თვითშემეცნება ფოკუსირებულია სიტყვებში: **„...ქვეყნად ცასა, ღვთაად მოუცია მარტო მამული“** („აზრდილი“), რაც იმას ნიშნავს, რომ ადამიანის ამქვეყნიური (მიწიერი) ცხოვრების უზენაესი ინტერესი და მიზანი („ამქვეყნიური ღმერთი“) არის მამული და ეს არის არა ადამიანის არჩევანი, არამედ განგების („ცის“) ნება. შესაბამისად, როდესაც ადამიანი ემსახურება მამულს, ის იმავდროულად განგების ნებასაც ადასრულებს. ამით, სხვათა შორის, ილიას, როგორც ერის თვითარსებობისა და თვითმყოფადობის გადარჩენა-აღორძინებისათვის ბრძოლის იდეოლოგია და მეთაურს („ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარვუძღვე წინა ერსა“ – „პოეტი“), მოხსნილი აქვს ცნობილი თეოლოგიური დაპირისპირება სოფელსა (ხილულს, ხორციელს, ემპირიულს) და ზესთასოფელს (უხილავს, სულიერს, ტრანსცენდენტურს) შორის.

ამ კონცეფციის მიხედვით, **„სოფელი“** (ქვეყანა) ბოროტებისა და ამაოების სადგური კი არ არის, არამედ ადამიანის მიერ თავისი უზენაესი ინტერესების, მიზნებისა და ღირებულებების სარეალიზაციო ადგილია და ეს, ვიმეორებთ, თვით განგების მიერ ადამიანისათვის გაჩენილი ღვთაებრივი წესია. ამ მხრივ, დიდად საგულისხმოა, რომ საქართველოს ეკლესიისა და ქართველი სამღვდელთა ისტორიულ დამსახურებებზე მსჯელობისას ილია ჭავჭავაძე, როგორც წესი, საგანგებოდ აღნიშნავს ეკლესიისა და სამღვდელთა **მამულიშვილურ** ღვაწლს: „მამული და ეროვნება მოაშველა სამღვდელთა მამულს, რჯული – მამულსა და ეროვნებას, და ეგრეთ მოძღვრებულმა ერმა ეს სამება წაინძვარა წინ, ათასხუთასი წელიწადი ომითა და სისხლისღვრითა გამოიარა და ქართველს ბინაც შეუნახა და ქართველობაცა. ამ სამთა უწმინდესთა საგანთა შეერთებამ ასწია ჩვენი სამღვდელთა და დააყენა ის მაღალ ხარისხზედ, სადაც ყოველი ბიჯი ღვაწლია და სამსახური **ქვეყნის** (ხაზი აქ და ქვემოთ ჩვენი – თ. ჯ.) წინაშე“. ილია ჭავჭავაძე ქართველი სამღვდელთა ისტორიულ და განმსაზღვრელი მნიშვნელობის დამსახურებად მიიჩნევს „ღვაწლსა და სამსახურს **ქვეყნის** წინაშე... ეროვნების რჯულამდე გაპატიოსნებასა და სარწმუნოებამდე ამაღლებას“ („ქართველი ერი და ღვაწლი წმინდა ნინოსი“). სხვა წერილში კი იგი აღნიშნავს: „საქართველოს ეკლესია... ყოველთვის თავდადებით კპატრონობდა ჩვენს ერს და არასდროს დიდებას ერისას ღვაწლებს არ აძლევდა“ („დავით აღმაშენებელი“).

ილია ჭავჭავაძის თვალსაზრისი ერის რაობაზე უნისონშია ერის რაობის ნაციონალისტურ გაგებასთან, რომლის მიხედვითაც ერი სოციალური ინდივიდია

(სოციალური პიროვნება), რომელიც სხვათაგან განსხვავებული და, ამდენად, უნიკალური ენის, ისტორიისა და კულტურის შემოქმედია. მიხაკო წერეთლის სიტყვებით, „ილია ჭავჭავაძისათვის ერი ცოცხალი საზოგადოებრივი *პიროვნება* (ხაზი ჩვენია – თ. ჯ.) იყო, ერთი მრთელი რამ, რომლის ნაწილთა შორის ვერავითარი განსხვავება მას ვერ შლის და არც უნდა დაშალოს იგი. დასაბამითგან დღემდე ცხოვრება ქართველი ერისაც მუდამ ცვალებადი იყო, ხოლო თვით იგი იმავე პიროვნებად დარჩა“ (მიხ. წერეთელი).

ილიას თვალსაზრისით, „ყოველს ერს თავისი საკუთარი სახე აქვს, თავისი საკუთარი გულთათქმა, თავისი წადილები, თავისი სულთასწრაფვა, თავისი ღირსება“ („ქვათა დაღადი“). უფრო მეტიც, ერისთვის, – მისი პიროვნული ბუნებიდან გამომდინარე, – ბუნებრივი და ორგანულია ისეთი პიროვნულ-ადამიანური თვისებები, როგორებიცაა „დიდ-ბუნებოვანობა“, ზნეობრივი „სისრულე“ და ყოფით ცხოვრებაში გამოვლენილი „მადლი“ (1895 წლის იანვრის „შინაური მიმოხილვა“).

რა არის, ილია ჭავჭავაძის თვალსაზრისით, ეროვნული თვითცნობიერების (იდენტობის) განმსაზღვრელი ფაქტორები?

1861 წელს ი. ჭავჭავაძემ ჟურნალ „ცისკარში“ გამოაქვეყნა წერილი „ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძის ერისთავის კაზლოვიდგან „შემლილის“ თარგმნაზედა“, რომელშიც ვკითხულობთ: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება“. გამოაქვეყნებიდან დღემდე ეს სიტყვები მიიჩნეოდა და მიიჩნევა ილიას მიერ ჩამოყალიბებულ არა მარტო ეროვნული იდენტობის გამომხატველ ძირითად კომპონენტებად („ტრიადად“), არამედ სამოქმედო გეგმად და პროგრამადაც. თუმცა იგნორირებული იყო და არის სულ ცოტა ორი არსებითი მნიშვნელობის გარემოება:

ა) შემდგომი თითქმის ნახევარსაუკუნოვანი ლიტერატურული და პუბლიცისტური მოღვაწეობის განმავლობაში ილია ჭავჭავაძე არსად არ იმეორებს ამ „ტრიადას“ (უწოდებენ აგრეთვე: „დევისს“, „მარკერებს“ და ა. შ.).

ბ) ამ ე. წ. „ტრიადაში“ ადვილად შეინიშნება შინაარსობრივი თუ მსოფლმხედველობრივი „ტავტოლოგია“ – ილიას მიხედვით, „მამული“ და „ენა“ (ისევე, როგორც, სხვათა შორის, „მამული“ და „ერი“) ერთი მთლიანის *კომპონენტები* კი არ არის, არამედ ურთიერთგანმსაზღვრელი განუყოფელი *მთლიანობაა*.

ილია ჭავჭავაძის ღირებულებითი სისტემის ცალკეულ კომპონენტთა ურთიერთმიმართება და ურთიერთგანსაზღვრულობა მკაფიოდ ჩანს მის მიერ ჩამოყალიბებულ საზოგადოებრივ-კლასობრივ ფენათა შეთანხმების („საერთო ნიადაგის“, „წოდებათა შერიგების“, „წოდებათა თანხმობის“, „სოციალური ზავის“, იასონ ლორთქიფანიძის ფორმულირებით – „ეროვნული ერთიანი ფრონტის“) კონცეფციაში, რომელსაც ჩვენ ვუწოდებთ *„ნაციონალური კონსოლიდაციის კონცეფციას“* და რომელშიც ერთი განმსაზღვრელი იდეის გარშემო პოლიფონიურადაა შერწყმული ავტორის პოლიტიკური და სოციალური იდეები თუ შეხედულებები.

ილია ჭავჭავაძეს არ გამოერჩენია ქართული „სალიტერატურო ენის ყოფიერების არც ერთი არსებითი საკითხი“ (არნ. ჩიქობავა), მაგრამ მისი ყურადღება ძირითადად ფოკუსირებულია ენაზე, როგორც ეროვნული *თვითყოფადობისა* და *ერთიანობის* განმაპირობებელ ფაქტორზე. ილიას თვალსაზრისით, „არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი გული და სული ენაა“ (ან: „პირველი ნიშანი ერის ვინაობისა – ენაა“). ენის რაობისა და ფუნქციის განსაზღვრისას იგი იზიარებს ვილჰელმ ჰუმბოლდტის, დებულებას: „ერის სული (გონი) არის მისი ენა... მხოლოდ ენაშია შთაბეჭდილი მთელი ეროვნული ხასიათი და, ამასთან, მასში, როგორც მოცემული ერის ურთიერთობის საშუალებაში, ქრებიან ინდივიდუალობები, რათა გამოქვდავანდეს საყოველთაო“.

ეროვნული ერთიანობის კონტექსტში მსჯელობდა ილია ჭავჭავაძე სარწმუნოებრივ საკითხებზეც: „ქრისტეს სჯული ქართველებისათვის მარტო სარწმუნოებითი აღსარება კი არ იყო, იგი ამასთან ერთად პოლიტიკური ქვიტიკირიც იყო საქართველოს მრავალ ნაწილების გასაერთიებლად და შემოსაკრებლად. *ერთობა სარწმუნოებისა ერთობას ერისას მოასწავებდა...* (ხაზი ჩვენია – თ. ჯ.). ქართველი ერი ამისათვის უფრთხილდებოდა თავის რჯულს, რომელიც, თავის შინაგან ღირსების გარდა, დულაობას უწევდა ერთობასა“ („აი ისტორია“); „ქრისტიანობა, ქრისტეს მოძღვრების გარდა, ჩვენში ჰნიშნავდა მთელის საქართველოს მიწა-წყალს, ჰნიშნავდა ქართველობას“ („ქართველი ერი და დვაწლი წმინდა ნინოსი“) და სხვ.

ი. ჭავჭავაძის თვალსაზრისით, საკუთარი ისტორიის დავიწყება ერის დეგრადაციისა და მისი სასიცოცხლო ენერჯის დაშრეტის ნიშანია. „დავიწყება ისტორიისა, თავისის წარსულისა და ყოფილის ცხოვრების აღმოფხვრა ხსოვნისაგან – მომასწავებელია ერის სულით და ხორციით მოშლისა, დარღვევისა და მთლად წაწყმედისაცა. წარსული მკვიდრი საძირკველია აწმყოსი, როგორც აწმყო მომავლისა. ეს სამი სხვადასხვა ხანა, სხვადასხვა ჟამი ერის ცხოვრებისა ისეა ერთმანეთზედ გადაბმული, რომ ერთი უმეორეოდ წარმოუდგენელი, გაუგებარი და გამოუცნობია... ეს სამთა ჟამთა ერთმანეთზედ დამოკიდებულება კანონია ისეთივე შეურყეველი და გარდუვალი, როგორც ყოველივე ბუნებური კანონი“ („ერი და ისტორია“) და ამ თვალსაზრისს ი. ჭავჭავაძე სხვადასხვა ფორმითა თუ რაკურსით აღრმავებს არაერთ პუბლიცისტურ თხზულებაში („აი ისტორია“, „ქვათა ღაღადი“, „გაზეთი „კავკაზი“ და ქართველი ხალხი“ და სხვ.).

ილია ჭავჭავაძის მხატვრული და პუბლიცისტური ტექსტების, აგრეთვე, ეპისტოლური მემკვიდრეობისა და საჯაროდ წარმოთქმული სიტყვების შესწავლა და ანალიზი ასეთ სურათს იძლევა: ილია ჭავჭავაძე ადამიანის უზენაეს ინტერესად და ღირებულებად მიიჩნევდა სამშობლოს, აღიარებდა მამულის „ყოვლად-მპყრობელ“ მნიშვნელობას, ხოლო ეროვნული თვითცნობიერების (იდენტობის) განმსაზღვრელ ფაქტორებად თვლიდა ენას, ქრისტიანულ სარწმუნოებას, ისტორიას (ისტორიულ ერთობას) და მათი ერთობლიობით განსაზღვრულ სპეციფიკურ (ინდივიდუალობით აღბეჭდილ) კულტურას როგორც ერის შემოქმედებითი ნიჭისა და უნარის ნაყოფს (განმარტებისათვის: „კულტურას“ ჩვენ აქ ვხმარობთ ფართო მნიშვნელობით ანუ კულტურას როგორც „საზოგადოების ან სოციალური ჯგუფისთვის დამახასიათებელ სულიერ, მატერიალურ, ინტელექტუალურ და ემოციური ნიშან-თვისებათა ერთობლიობას, რომელიც ხელოვნებასა და ლიტერატურასთან ერთად მოიცავს ცხოვრების სტილს, ერთად ცხოვრების უნარს, ფასეულობათა სისტემებს, ტრადიციებსა და რწმენებს“ – კულტურული მრავალფეროვნების შესახებ UNESCO-ს 2001 წლის 2 ნოემბრის საყოველთაო დეკლარაციიდან).

ილია ჭავჭავაძეს, რასაკვირველია, ესმოდა, რომ ეროვნული კულტურა, როგორც ინდივიდუალობა (როგორც სოციალური „მე“), ნიშნავს არა ჩაკეტილობას, არამედ საერთო (საკაცობრიო)-კულტურულ უნივერსალიებთან თანხედენილობას. ნათქვამის საილუსტრაციოდ აქ შეიძლება დავასახელოთ ილიას ცნობილი წერილები „დავით აღმაშენებელი“, „ოსმალის საქართველო“ და სხვ.; აგრეთვე მსჯელობს ეთნიკური თუ კონფესიური ტოლერანტობის სასიცოცხლო აუცილებლობაზე და იმასაც აღნიშნავს, რომ ტოლერანტობა ქართველობისათვის ისტორიულად იყო დამახასიათებელი: „ქართველმა, თავისის სარწმუნოებისათვის ჯვარცმულმა, იცის პატივი სხვის სარწმუნოებისაც... სომეხნი, ებრაელნი, თვით მაჰმადიანნიცა, ჩვენს შორის მცხოვრებნი, ამაში ჩვენ ვერაფერს ვერ წავგავყვდრებენ. სხვა ქვეყნებში სარწმუნოებისათვის დევნილნი და ჩაგრულნი აქ, ჩვენში, ჰპოულობდნენ მშვიდობის-მყოფელ სავანესა და სინიდისის თავისუფლებასა“ („ოსმალის საქართველო“).

ნებისმიერ ეროვნულ კულტურას გააჩნია ტიპოლოგიური სპეციფიკა და თანაარსებობისა და სამომავლო განვითარების პრიორიტეტულად განსაზღვრული არეალი. მიუხედავად ადვილად შესამჩნევი აღმოსავლური შენაკადებისა, რამაც ჩვენი კულტურის არსებითად სინთეზური ბუნება განაპირობა, ჩვენთვის ასეთი არეალი იყო და არის ევროპა იმდენად, რამდენადაც ქართული კულტურა ტიპოლოგიურად იმთავითვე ევროპული ხასიათისა და ევროპული კულტურული სივრცის ნაწილი იყო (ადრეული შუა საუკუნეების „ბიზანტინიზმი“, ტაო-კლარჯეთისა და ათონის კულტურულ-სალიტერატურო სკოლები, გელათის აკადემია...). „ქართული კულტურა თავისი უღრმესი საწყისებით სწორედ ევროპული ტიპის, ხმელთაშუა ზღვის აუზის კულტურათა ტიპის ფენომენი იყო იმთავითვე და ვერასოდეს ეგუებოდა გეოგრაფიული მდებარეობის გამოისობით მოძალებულ ცალმხრივ აღმოსავლურ კონტაქტებს“ (რ. თვარაძე).

ევროპეიზმის რაობის განსაზღვრისას ჩვენ ძირითადად ვეყრდნობით ფრიდრიხ ნიცშეს თვალსაზრისს: „ევროპა, როგორც კულტურის აღმნიშვნელი ტერმინი, გულისხმობს იმ ხალხებს, რომლებსაც აქვთ საერთო წარსული ბერძნული და რომაული სამყაროების, ბიბლიისა და ქრისტიანობის სახით... კულტურულ-სულიერი გენეტიკით ამერიკაც ევროპული კულტურის ქალიშვილია“. უაღრესად საგულისხმოა ის გარემოება, რომ გელათის აკადემია, მემატიანის თქმით, მოაზრებული იყო „მეორედ იერუსალიმად და სხუა ათინად“. ეს კი, თუ ერთი მხრივ, გულისხმობს სულიერებისა და ინტელექტის ორგანულ კავშირს, მეორე მხრივ, ანტიკურ და ქრისტიანულ კულტურათა მემკვიდრეობით ურთიერთმიმართებაზეც მიუთითებს. ანტიკურ მსოფლმხედველობრივ და ესთეტიკურ ძირებთანაა დაკავშირებული გელათი იოანე შავთელის „აბღულმესიანშიც“:

ახალო რომო, შენთვის თქვეს, რომო
უფროს იქმნესო მეოფთა ყოველთა.
ვნატრი ელადსა, თვით მას გელათსა,
სად რომ დაკრძალვენ წმიდათ სხეულთა.

ასე რომ, დავით აღმაშენებლის მემატიანისა და იოანე შავთელის მიერ გელათის იდეაში ჰარმონიზებულია სულიერი („მეორე იერუსალიმი“), სამეცნიერო-საგანმანათლებლო („სხუა ათინა“) და სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური („ახალი რომი“) ელემენტები.

XV საუკუნეში კონსტანტინოპოლის დაცემით გამოწვეულმა კატასტროფამ საქართველო მისდამი აგრესიულად განწყობილ ისლამურ ალყაში მოაქცია, მომაკვდინებელი საფრთხე შეუქმნა მის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ თვითარსებობას და, ამასთანავე, გადაჭრა ის სულიერი და კულტურულ-საგანმანათლებლო არტერიები, რომლებითაც საქართველო ისტორიულად იყო ევროპასთან დაკავშირებული. „ხელახალი ევროპეიზაციის“ (რ. სირაძე) პროცესი სისტემური სახით თავიდან ე. წ. „გარდამავალი ხანის“ (XVIII ს. დასასრული–XIX ს. დასაწყისი) ქართულ მწერლობაში გამოიქვლია და მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში ცხოვრების ყველა სფეროში გაიშალა. ხაზგასმით უნდა ითქვას – ჩვენი მოღვაწეებისათვის ევროპეიზმი არსებითად იყო არა საზოგადოებრივ-კულტურული ორიენტაციისა თუ ვექტორის საკითხი, არამედ ქართული კულტურის დაბრუნება მშობლიურ წიადში, მშობლიურ საარსებო და სააზროვნო სივრცეში, განვითარების (პროგრესის) ბუნებრივი გზის აღდგენა.

ცნობილია, რომ თავის დროზე რუსეთთან პოლიტიკური კავშირის მომხრეთა ერთ-ერთი არგუმენტი (უნდა ითქვას, დიდად ანგარიშგასაწევი არგუმენტი) სწორედ ისლამური ალყის გარღვევა და ევროპულ სამყაროში გაღწევა იყო, მაგრამ შემდგომში ქართველთა არა ერთი და ორი თაობის

სასიცოცხლო ინტერესებისა და მიზნების განხორციელების გზაზე ძლიერ შემაფერხებელ ბარიერად აღიმართა რუსეთის ე. წ. „კავკასიური პოლიტიკა“. ამ პოლიტიკას ჰქონდა მკაფიოდ გამოხატული აგრესიული იდეოლოგიური ხასიათი. კერძოდ, რუსეთის მიერ კავკასია განიხილებოდა ასიმილაციური მანიპულაციების სარეალიზაციო ერთიან ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ სივრცედ და იგნორირებული იყო ის არსებითი მნიშვნელობის გარემოება, რომ ეს ახალდაპყრობილი „მხარე“ (Край) სინამდვილეში **სხვადასხვა** ისტორიის, კულტურის, მეტ-ნაკლებად **განსხვავებული** ნაციონალური ინდივიდუალობის მქონე ერების სამშობლო იყო. რუსეთმა კავკასიასა და, პირველ რიგში, საქართველოში სცადა ევროპეიზმის ერთადერთ წყაროდ მის მიერ შემოტანილი პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული, კულტურულ-საგანმანათლებლო და იდეოლოგიური სისტემები დაემკვიდრებინა და ამით ხელსაყრელი ნიადაგი მოემზადებინა თავისი ასიმილაციური ზრახვების განსახორციელებლად. სწორედ ამას დაუპირისპირდნენ ქართველი მოღვაწეები, რომლებმაც უპირველესი რიგის ამოცანად დაისახეს არა უშუალოდ რუსული, არამედ დასავლეთევროპული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, კულტურულ-საგანმანათლებლო და სალიტერატურო პროცესების შესწავლა-ათვისება და ქართულ ნიადაგზე გადმოტანა; ოღონდ არა მექანიკურად, არამედ **ადგილობრივი ტრადიციების, თანადროული პირობების, ინტერესებისა და საჭიროებების გათვალისწინებით** („ყოველგვარი ცოდნისა, განათლებისა, ცხოვრების გაუმჯობესებისა და წარმატების წყარო ჯერ-ჯერობით დასავლეთი ევროპა არის... ვინ გაბედავს იმის თქმას, რომ დასავლეთი ევროპის ცხოვრების წაბაძვა და იქიდან პირდაპირ მეცნიერების გადმოტანა ათას წილათ უკეთესი არ იქნება ჩვენთვის, ვიდრე სხვა რომელიმე ქვეყნიდან? განა ყოველთვის იმ წყაროს წყალი არ სჯობია, რომელიც პირდაპირ მიწიდან ამოჩუხჩუხებს?..“ – სერგეი მესხი).

თუ მოვლენები თავიდან სტიქიურად და არათანამიმდევრულად ვითარდებოდა, XIX საუკუნის შუახანიდან ზემოაღნიშნულმა პროცესმა სისტემური, მიზანმიმართული ხასიათი შეიძინა, რაც ეროვნული თვითარსებობის, ეროვნული თვითმყოფადობის გადარჩენასა და განვითარებაზე ორიენტირებული იდეოლოგიის ჩამოყალიბებითა და ფართო საზოგადოებრივი ფენების შეგნებაში დამკვიდრებით დასრულდა. ყოველივე ეს კი, მიუხედავად უმძიმესი საცენზურო პირობებისა, ძირითადად ქართული ჟურნალისტიკის, – უფრო დაზუსტებით თუ ვიტყვით, ქართული პუბლიცისტიკის, – მეშვეობით განხორციელდა.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ერთი არსებითი მნიშვნელობის გარემოება: XIX საუკუნის 60-იან წლებში საქართველოში მოხდა სასიცოცხლო მნიშვნელობის მსოფლმხედველობრივი, იდეოლოგიური და ღირებულებითი ტრანსფორმაცია. ესაა ე. წ. „მამებისა“ და „შვილების“ ბრძოლა, რომელშიც ერთმანეთს შეეჯახა ძველი თაობის მონარქისტულ-კოსერვატორული და ახალი თაობის დემოკრატიული ღირებულებები. მიუხედავად მწვავე შეტაკებისა, იყო საკითხები, რომლებშიც „მამებსა“ და „შვილებს“ თანხმობა ჰქონდათ და ერთი ამგვარი საკითხთაგანი იყო ევროპეიზმი. ასე, მაგალითად, დიმიტრი ყიფიანი წერილში „ჩვენი ნაცარქექიები“, ამბობს: „ყოველივე მზათა გვაქვს – ევროპეილებისაგან მოფიქრებული, გაკეთებული და საქმეში შემოტანილი. ჩვენდა, რომელთაც არაფერზე შრომა არა გაგვიწევია-რა, გვრჩება მხოლოდ, რომ ეს მზათ შემუშავებული მივითვისოთ ჩვენ სასარგებლოდ. ჩვენ მოგვინდება არც მეასედი იმ შრომისა, რომელიც ევროპეელთ გასწიეს“. ამასთანავე, დიმიტრი ყიფიანი ჩამოთვლის, პირველ რიგში, რა უნდა ვისწავლოთ ევროპელებისაგან: მამულისმოყვარეობა, მაღალი სამოქალაქო თვითშეგნება, საზოგადოებრივ და ინდივიდუალურ ინტერესთა და საჭიროებათა ჰარმონიზაცია, ცოდნაზე დაფუძნებული შრომის სიყვარული, განათლების პრიორიტეტულობა. თანამიმდევრული ევროპეისტი იყო სხვა თვალსაჩინო წარმომადგენელი

„მამების“ თაობისა აღექსანდრე ორბელიანი: „ევროპა არის ლამპარი მთელი ქვეყნისა, განმანათლებელი კაცის გონებისა, მეცნიერება მოსწავლეთა, სიბრძნე გამგეთა და სიკეთილე კაცობრიობისა“ („ქართველების ძველი დრო გადმოსული ახლად“).

რაც შეეხება „შვილების“ პოზიციას, დავასახელებთ მხოლოდ ნიკო ნიკოლაძეს, რომლის შეხედულებითაც, საქართველოში პროგრესის მიღწევის გზა „ევროპული წესისა და ცხოვრების“, ევროპული მეცნიერება-განათლების ათვისებასა და პრაქტიკულ გამოყენებაზე გადის: „ევროპელებს სიკეთეები ზეციდან კი არ ჩამოცვენიათ... იმათ ძლიერ ბევრი უშრომიათ, ბევრი უმეცადინებიათ, ბევრნაირი საცადი უსინჯავთ, სანამ ესხლანდელ თავიანთ მდგომარეობას და მღიმარე ბედს მოიპოვებდნენ... ჩვენ უნდა დავაკვირდეთ და გამოვიკვლიოთ, თუ რანაირათ და რა გზით მიაღწიეს განათლებულმა ხალხებმა თავიანთ კეთილდღეობამდი, რა და რა წესი და გაწყობილება მოუგონიათ იმათ ამ კეთილდღეობის დასაფუძნებლათ და გასაძლიერებლათ“ („კრებულის“ დანიშნულებაზე“). ნ. ნიკოლაძის შეხედულებით, ქართველებმა ევროპელებს ამაში უნდა მივბაძოთ: განათლების გავრცელებაში, მეცნიერების ათვისებაში, სამართლიანობის დამკვიდრებაში, ზნეობრიობის გაუმჯობესებაში, გონების გახსნაში, პატიოსან აღებ-მიცემობაში. ზოგადად კი ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტურ მემკვიდრეობაში რეალიზებულ ძირითად მსოფლმხედველობრივ და მოქალაქეობრივ პოზიციას საფუძვლად უდევს მისივე სახელმძღვანელო პრინციპი: „ბოროტების ძირი არის არა მარტო ქართული, არამედ მსოფლიურიც“.

საკითხზე მსჯელობისას საგანგებოდ უნდა შევხერდეთ გაზეთ „დროებაზე“, რომელიც 1866-1885 წლებში გამოიცემოდა და რომელიც, თამამად შეიძლება ითქვას, წარმოადგენს ქართველი ხალხის უმნიშვნელოვანეს მონაპოვარს არა მხოლოდ საკუთრივ ქართული ჟურნალისტიკის, არამედ ზოგადად ახალი ქართული კულტურის ისტორიაში. „დროების“ პუბლიცისტიკა ფოკუსირებული იყო ისეთი საკითხების გარშემო, როგორებიცაა: ქართველთა ეროვნული ვინაობის გამორკვევა და აღორძინება, ამ თემასთან დაკავშირებული ყველა საჭირობო პრობლემის საფუძვლიანი და სიღრმისეული განხილვა, საზოგადოებაში საერთო-ნაციონალური თვითშეგნების ჩამოყალიბება და განვითარება, სამომავლო პერსპექტივების დასახვა, მშობლიური ენის, ისტორიის, კულტურის შესწავლა, დაცვა და პოპულარიზაცია, ბრძოლა სოციალური ჩაგვრის წინააღმდეგ, ნაციონალური იდეების გარშემო ქართველი ერის კონსოლიდაცია... და მთელი ეს სასიცოცხლო მნიშვნელობის პროცესი ემორჩილებოდა ერთ კარდინალურ მიმართულებას – „ეროვნული შენობის აგების საქმეს **ევროპიულ პრინციპების მიხედვით**“ (ა. ჯორჯაძე).

XIX საუკუნის ქართველ პუბლიცისტებს (ი. ჭავჭავაძე, ს. მესხი, ნ. ნიკოლაძე, ა. წერეთელი, გ. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, აღ. ცაგარელი, ივ. მაჩაბელი და სხვ.) ეროვნული საკითხები ვიწროდ კი არ ჰქონდათ შემოფარგლული, არამედ ნაციონალურ პრობლემატიკას ფართო (ზოგადსაკაცობრიო) კონტექსტში განიხილავდნენ და აღიარებდნენ ნაციონალურ და საერთო-საკაცობრიო ღირებულებათა ჰარმონიზაციისა და განუყოფლობის აუცილებლობას. ამ მხრივ, დამახასიათებელია აღექსანდრე ცაგარლის წერილი „ჩვენი უბედური მწიგნობრობა ამ საუკუნეში“, რომელშიც ჩვენთვის საინტერესო საკითხი ლიტერატურული პროცესების ფონზეა დასმული: „ლიტერატურა უნდა იყოს **ნაციონალური**... ლიტერატურაში უნდა სჩანდეს **ნამდვილი** სახე ხალხისა, რომელსაც ეკუთვნის. რამდენათაც თხზულება უფრო ნაციონალურია, იმდენათ უფრო დიდი ღირსება აქვს... ამავე დროს ნამდვილ-ნაციონალური თხზულება არამთუ ცალკე ხალხს, ან კაცობრიობას არ ეკუთვნიან და არ შეეხებიან, არამედ **რომელსამე თხზულებას მაშინ ექნება კოსმოპოლიტური, საზოგადო**

მსოფლიო კაცობრიული ინტერესი, როდესაც ნამდვილი ნაციონალური იქნება. არ შეიძლება დიდი კოსმოპოლიტური თხზულება იმავე დროს ნაციონალურიც არ იყოს... ნაციონალური თვისება არამთუ არ უშლის კოსმოპოლიტურ თვისებასა, არამედ უიმისოდ ეს შეუძლებელია: თხზულება, რომელსაც არავინა ჰყავს სახეში, არც არავის ეკუთვნის, და ყველას ყოლა – არყოლას უდრის“

ქართველ პუბლიცისტთა მიხედვით, ღირებულებითი ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით ჭეშმარიტად ეროვნული (ნაციონალური) არის ის, რაც იმავდროულად ზოგადკაცობრიულიცაა. ს. მესხის შეხედულებით, „არიან ისეთი პირები, რომელნიც ამტკიცებენ, რომ ყოველი კაცი დედამიწის და მთელი კაცობრიობის შვილია და ამის გამო კერძო თავის საზოგადოებაზედ კი არა, მთელი ქვეყნის (კაცობრიობის – თ. ჯ.) სიკეთეზე უნდა ზრუნავდეს, ისაო და მთელი ქვეყანა უნდა მიაჩნდეს თავის სამშობლოთაო. ეს პირები ივიწყებენ, რომ... თავის კერძო სამშობლოს სამსახურით ყოველი კაცი იმავე დროს მთელ კაცობრიობასაც და ქვეყანასაც ემსახურება...“. ნიკო ავალიშვილის თვალსაზრისით კი, „მამულიშვილობა, პატრიოტიზმი, ისევე ბუნებითი გრძნობაა, როგორც ოჯახის სიყვარულია ბუნებითი, გარნა ოჯახის სიყვარულზედ უფრო განვითარებული და უადრესია; ამიტომაც არის, რომ მამულიშვილი, შემთხვევის ჟამს თავის ოჯახს თმობს და მამულს სწირავს სიცოცხლეს, მაგრამ ამ სიყვარულს სულაც არ მოსდევს სხვა ერის უარყოფა და სიძულვილი. პირიქით, მამულიშვილური გრძნობით გამსჭვალული ადამიანისათვის სხვა ერის სიყვარული აუცილებელიც არის. ესეც არ იყოს – ადამიანის ბუნებითი თვისება სიყვარულია და ეს თვისება თავისთავად უარჰყოფს სხვისა სიძულვილს... მამულიშვილი სხვა ერის სიკეთეშიც ხედავს თავისი ერის სიკეთეს, და თუ იმისი მამულიშვილობა ყალბი არ არის, მის გულში სხვა ერის სიძულვილსაც ადგილი არა აქვს“ („პატრიოტიზმი თუ კოსმოპოლიტიზმი“).

დასასარულ, დავიმოწმებთ ეროვნულ და საკაცობრიო ღირებულებათა ურთიერთმიმართებაზე XIX საუკუნის გამოცდილების დამაგვირგვინებელ ტექსტს, ვაჟა-ფშაველას „კოსმოპოლიტიზმსა და პატრიოტიზმს“: „თუ კერძო ადამიანისთვის არის სასარგებლო აღზრდა ნაციონალური, ინდივიდუალური, აგრეთვე ყოველი ერისათვისაა სასარგებლო ასეთივე აღზრდა, რათა ყოველმა ერმა მომეტებული ძალა, ენერჯია, თავისებურება გამოიჩინოს და საკუთარი თანხა შეიტანოს კაცობრიობის საღაროში... ყოველი მამულიშვილი თავის სამშობლოს უნდა ემსახუროს მთელის თავის ძალ-ღონით, თანამომძმეთა სარგებლობაზე უნდა ფიქრობდეს და, რამდენადაც გონივრული იქმნება მისი შრომა, რამდენადაც სასარგებლო გამოდგება მშობელი ქვეყნისათვის მისი ღვაწლი, იმდენადვე სასარგებლო იქმნება მთელი კაცობრიობისათვის... ყველა ერი თავისუფლებას ეძებს, რათა თავად იყოს თავის-თავის პატრონი, თითონ მოუაროს თავს, თავის საკუთარს ძალ-ღონით განვითარდეს. ცალ-ცალკე ეროვნებათა განვითარება აუცილებელი პირობაა მთელის კაცობრიობის განვითარებისა“ [განმარტებისათვის: ვაჟა-ფშაველა, ისევე როგორც ადრე დამოწმებული ალ. ცაგარელი და ნ. ავალიშვილი, გულისხმობს ტერმინ „კოსმოპოლიტიზმის ადრინდელ (ერთაშორის, ინტერნაციონალურ) გაგებას. თანამედროვე მნიშვნელობით კი „კოსმოპოლიტიზმი“ ისეთი მსოფლმხედველობაა, რომელიც ერთმანეთს უპირისპირებს ზოგადკაცობრიულსა და ნაციონალურს და ამ დაპირისპირებაში უპირატესობას ზოგადკაცობრიულ ინტერესებს ანიჭებს, ხოლო პიროვნებას (ინდივიდს) მიიჩნევს არა ამა თუ იმ ერის (ნაციის) კულტურის პირმშოდ და დამცველად, არამედ – მსოფლიო მოქალაქედ]. იგივე თვალსაზრისია ჩამოყალიბებული აკაკი წერეთლის მიერ 1909 წელს პარიზის ქართველი სტუდენტების წინაშე წარმოთქმულ სიტყვაში: „ფერადოვანი კაცობრიობა სხვადასხვა ნაციის, ეროვნებისაგან არის შემდგარი და თვითეულმა მათგანმა

თავისი საკუთარი ელფერი და საკუთარი „რამეობა“ უნდა შეიტანოს, რომ აივსოს საკაცობრიო ზღვა!..“

ილია ჭავჭავაძისათვის (ზოგადად, „თერგდალეულებისათვის“, ისევე როგორც მათი წინამორბედი ს. დოდაშვილისა თუ დიმ. ყიფიანისათვის) ისტორია თვითკმარი ღირებულება ან ჩაკეტილი სამყარო კი არ არის, არამედ ცოცხალი ორგანიზმია. ისტორია აწმყო ცხოვრებაში გამოსაყენებელი გამოცდილებაა, გაკეთილია, მწვრთნელია („ერი თავის გმირებში კპოულობს... თავის მწვრთნელსა – ი. ჭავჭავაძე. „დავით აღმაშენებელი“). უფრო მეტიც, ისტორიის მიმართ დამოკიდებულება ერის სიცოცხლისა- და მოქმედებისუნარიანობის მაჩვენებელი და საზომია... ამასთანავე, ერის, როგორც სოციალური პიროვნების, ყურადღება მაქსიმალურად უნდა იყოს კონცენტრირებული აწმყოზე და განვითარების პერსპექტივა აქვს მხოლოდ იმ ერს, რომელსაც სათანადოდ აქვს გააზრებული ისტორიაზე დაფუძნებული აწმყოსა და აწმყოზე დაფუძნებული მომავლის ორგანული მთლიანობა. იმავე ილია ჭავჭავაძის მიერ 1863 წელს დაწერილი პროგრამული ხასიათის პუბლიცისტური ტექსტი „საქართველოს მოამბეზედ“ ასე იწყება: „ყოველი კაცი, რომელსაც კი თვალეზზედ ჩამოფარებული არა აქვს რა, ხედავს, რომ ცხოვრება რაც გუშინ იყო, ის დღეს აღარ არის, რომ იგი იცვლება, მიდის წინ და მოაქვს განახლება ყოველის ფერისა. წესი, ჩვეულება, აზრი, გრძნობა, ენა, რომელიც მაგათი გამომეტყველია, ყოველი ფერი იცვლება მის ძლიერი გავლენისაგან“. მომავალი ეკუთვნის იმ ხალხს, რომელიც აღდოს აუღებს ცხოვრების ახალ მოთხოვნებსა და საჭიროებებს, არ დაკარგავს იმედს და მომზადებული შეხვდება დროის ცვლილებებს: „იმედს... რომელიც განგებას მოუვლინებია კაცობრიობისათვის, რომ ზედ დაერთოს ადამიანის გაუთავებელი ნდომა უკეთესობისა – შედგება ის ძალა, ის იდუმალი ხმა, რომელიც ყოველთვის ეძახის ადამიანს: წინ წადეგ! წინ წადეგ!.. ნეტავი იმ ხალხს, რომელსაც არ დაუკარგავს ეგ იმედი განახლებისა და არ გაჰქრობია უკეთესობის ნდომა!..“; ის ხალხი კი, რომელსაც დაქვეითებული აქვს აქტიური ცხოვრების უნარი და ნება, აგრეთვე, „გაუთავებელი ნდომა უკეთესობისა, – ავტორის შეხედულებით, – მიჩანჩალებს სამარისაკენ, ბოლოს მივა და აღიგვება, როგორც მტვერი დედამიწის ზურგიდამ“.

დღეს ჩვენ, როგორც კაცობრიობის ნაწილი (შემადგენელი), ვცხოვრობთ გლობალიზაციის ეპოქაში. გლობალიზაციას აქვს როგორც პოზიტიური, ისე ნეგატიური მხარეები. თუ იგი, ერთი მხრივ, ხელს უწყობს ინტეგრაციის გზით ერებსა და სახელმწიფოებს შორის პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული და სხვ. კავშირების გაღრმავებასა და განმტკიცებას, ქმნის ნიადაგს ურთირთშემავსებელი და ურთიერთგამამდიდრებელი ურთიერთობებისა და „კულტურათა დიალოგისათვის“ (პოზიტიური მხარე), მეორე მხრივ, იგი ხელს უწყობს ეროვნული და სახელმწიფოებრივი თვითარსებობისა და თვითმყოფადობის შესუსტებასა და ნიველირება-გაერთსახოვნებას, ე. წ. „დომინანტი სახელმწიფოებისა“ და „დომინანტი კულტურების“ გაბატონებას (ნეგატიური მხარე). რომელი მიმართულება გაიმარჯვებს საქართველოში, ეს, პირველ რიგში, დამოკიდებულია ჩვენზე – ჩვენს პოლიტიკურ გამჭრიახობაზე, კულტურულ-აღმშენებლობითი ცხოვრების ინტენსივობაზე, შრომისმოყვარეობასა და სწავლისმოყვარეობაზე; ერთი მხრივ, ეროვნული ინდივიდუალიზმის შენარჩუნებისაკენ მიმართულ ძალისხმევასა, ხოლო მეორე მხრივ, თანადროული საკაცობრიო კულტურისა და ცივილიზაციის მიმართ ღიაობაზე, საერთაშორისო პროცესებში სრულფასოვან ჩართულობაზე... და ამ სასიცოცხლო მნიშვნელობის პროცესში უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს ჟურნალისტიკას (უფრო ფართო გაგებით – მედიაკომუნიკაციებს). ამ მხრივ, ჯერჯერობით, ჩვენი აზრით, საგანგაშო ვითარება გვაქვს. 1990-იან წლებში, როცა ქართული მედია

გათავისუფლდა კომუნისტური რეჟიმის მარწუხებისაგან, იგი იმდროინდელ საქართველოში სარეკლამო ბაზრის ფაქტობრივი არარსებობისა და, შესაბამისად, ფინანსური დამოუკიდებლობის შეუძლებლობის გამო, პოლიტიკური ძალების ხელში აღმოჩნდა. ეს განსაკუთრებით ეხება ტელემარშულებლობას, როგორც ინფორმირების, საზოგადოებრივი აზრის, განწყობების, ღირებულებათა სისტემის ტრანსფორმაციის ყველაზე ეფექტურ საშუალებას. ქართული მედია და კერძოდ საქართველოს ტელევიზორცე დღეს, სამწუხაროდ, კონსოლიდაციისა და საზოგადოებრივი მნიშვნელობის პრობლემებზე დისკუსიის ადგილი კი არ არის, არამედ არსებითად გადაქცეულია „გლადიატორთა ბრძოლის არენად“, სადაც დაპირისპირებული პოლიტიკური ძალები მიზანმიმართული პროპაგანდით, მანიპულაციებით, „ყველაფერი დასაშვებიას“ პრინციპით ებრძვიან ერთმანეთს და, შესაბამისად, დღეს ქართული ჟურნალისტიკა არსებითად ძალაუფლების შენარჩუნების ან ძალაუფლების მოპოვების „ინსტრუმენტადაა“ გადაქცეული. მოკლედ რომ ვთქვათ, თანამედროვე ქართული ჟურნალისტიკა გამაერთიანებელი კი არ არის, არამედ – გამთიშველია.

რას გვასწავლის ასეთ პირობებში XIX საუკუნის ქართული ჟურნალისტიკა როგორც „*გამოცდილება*“, როგორც „*გაკვეთილი*“ და როგორც „*მწვრთნელი*“? პიროვნების უზენაესი მიზანი და ინტერესი ეროვნული თვითარსებობა, თვითმყოფადობა და თავისუფლებაა. ამ მიზნისა და ინტერესის განხორციელების საშუალებები კი არის: კონსოლიდაცია, სულიერებისა და ინტელექტის ორგანული მთლიანობა, მეცნიერული ცოდნისა და განათლების პრიორიტეტულობის აღიარება და დამკვიდრება, ტოლერანტობა, ეროვნული და საერთო-საკაცობრიო ღირებულებების ჰარმონიზაცია. ზოგადად, – და, განსაკუთრებით, დღევანდელ გლობალისტურ მსოფლიოში, – გადარჩენისა და განვითარების პერსპექტივა აქვს მხოლოდ იმ კონსოლიდირებულ ერს, რომელიც ინტერესთა და ღირებულებათა ამგვარ ჰარმონიზაციასა და მის საფუძველზე საერთაშორისო ცხოვრებაში სრულფასოვან ჩართულობას შეძლებს.

თამაზ ჯოლოგუა
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი